
INFORMACJE

BOGDAN M. WAWRZYNIAK

Uniwersytet Technologiczno-Przyrodniczy w Bydgoszczy

POZIOM WYKSZTAŁCENIA ROLNICZEGO OSÓB KIERUJĄCYCH GOSPODARSTWAMI ROLNYMI W KRAJACH UNII EUROPEJSKIEJ

Nadesłany: 18.08.2019 Zaakceptowany do druku: 12.11.2019

1. Wstęp

Wykształcenie jest kategorią edukacyjną, która określa stopień przygotowania intelektualnego człowieka do funkcjonowania w społeczeństwie. Poziom wykształcenia jest bardzo ważnym czynnikiem wpływającym na tempo rozwoju społeczno-ekonomicznego. Wprowadzone przez Beckera pojęcie kapitału ludzkiego najlepiej oddaje skumulowane cechy osoby, wyrażone nie tylko poziomem wykształcenia, ale także innymi cechami niezbędnymi do spełnianie określonej roli społecznej [Becker 1994]. Poza wykształceniem na kapitał ludzki składa się wiele innych czynników, jak innowacyjność, otwartość, sposób uczenia się, elastyczność i wiele innych cech, które powodują, że nie tylko formalnie posiadana wiedza, ale również umiejętności dalszego rozwijania się decydują o społeczno-ekonomicznym sukcesie człowieka [Barkley i inni 2006].

Proces kształcenie rolnicze znajduje swoje oparcie w ogólnym przygotowaniu humanistycznym, które w zależności od kraju rozpoczyna się na ogół w dość młodym wieku. Poznawanie znaczenia rolnictwa rozpoczyna się od biologii, przyrody, klimatu, nauki o ziemi, geologii, itp., które prowadzą uczniów do skierowania uwagi na naukę związaną z zawodem rolnika. Tworzenie szkół profilowanych sprzyja ukazaniu całego spektrum dziedzin wiedzy, które wchodzi w skład szeroko pojętego systemu edukacyjnego związanego z rolnictwem. Notowany wzrost znaczenia czynnika ludzkiego w rolnictwie należy rozpatrywać w kontekście rozwoju techniki i technologii, informatyki, innowacji gospodarowania i pro-

cesów globalizacji gospodarki [Kiełbasa 2016]. Wymaga to stałego podnoszenia poziomu wykształcenia osób pracujących w rolnictwie, nie tylko pod względem umiejętności zawodowych, sprawnego zorganizowania pracy, a także rozwoju osobowego, intelektualnego i obywatelskiego [Wiatrak 2005].

2. Materiał i metody badań

We Wspólnocie Europejskiej przeprowadza się systematycznie pełne spisy rolne, obejmującego wszystkie gospodarstwa rolne, w celu dokonania oceny sytuacji w rolnictwie i określenia tendencji zmian w strukturze gospodarstw rolnych. W okresie międzypisowym przeprowadza się dodatkowo mikrospisy na losowo wybranych próbach. Ważnym celem spisów rolnych był program badań struktury gospodarstw rolnych (FSS), który poza istotnymi czynnikami charakteryzującymi jednostki produkcyjne, zmierzał do ustalenia pozaprodukcyjnych cech badanych gospodarstw rolnych. Wśród szczegółowych celów wskazano na potrzebę określenia obok – statusu prawnego właściciela gospodarstwa – również cech osobowych właścicieli w postaci płci, wieku i poziomu wykształcenia rolniczego [Rozporządzenie 2008].

Podstawowym celem opracowania było zobrazowanie stopnia przygotowania osób kierujących gospodarstwami rolnymi do pełnienia funkcji samodzielnych w rolnictwie, który wyrażono poprzez pryzmat poziomu wykształcenia rolniczego. Za osobę kierującą uważa się osobę fizyczną, upoważnioną przez właściciela lub użytkownika gospodarstwa rolnego do podejmowania decyzji bezpośrednio związanych z procesami produkcyjnymi, nadzorowania ich lub wykonywania. Postawiono założenie badawcze, że większość osób zarządzających gospodarstwem, nie może wykazać się udokumentowanymi świadectwami, świadczącymi o formalnym zdobyciu zawodu rolnika.

W badaniach przyjęto trzy różne poziomy wykształcenia rolniczego osób kierujących gospodarstwami rolnymi, w tym 1. Tylko praktyczne doświadczenie (practical experience) oznacza sytuację, gdy doświadczenie osoby kierującej gospodarstwem zostało zdobyte wyłącznie poprzez pracę w gospodarstwie rolnym. 2. Zasadnicze wykształcenie rolnicze (basic training), jeśli osoba kierująca brała udział w kursach szkoleniowych ukończonych w szkole rolniczej lub instytucji specjalizującej się w pewnych przedmiotach (włączając ogrodnictwo, uprawę winorośli, leśnictwo, chów i hodowlę ryb, weterynarię, technikę rolniczą i przedmioty powiązane). Także ukończoną praktykę rolniczą w gospodarstwach do tego upoważnionych, uważano za wykształcenie zasadnicze. 3. Pełne wykształcenie rolnicze (full agricultural training), jeśli osoba kierująca brała udział w kursach szkoleniowych z zakresu rolnictwa, ogrodnictwa, leśnictwa, chowu i hodowli ryb,

itp. lub przedmiotów powiązanych, trwających nieprzerwanie przez okres odpowiadający dwóm latom szkoleń w pełnym wymiarze godzin po zakończeniu obowiązkowej edukacji, ukończone w rolniczej szkole średniej, uczelni rolniczej lub w innej instytucji szkolnictwa wyższego [Chmieliński i inni 2013].

Podstawową grupę badawczą stanowiły osoby kierujące gospodarstwami rolnymi, które jako osoby fizyczne upoważnione były przez właściciela lub użytkownika gospodarstwa rolnego do podejmowania decyzji bezpośrednio związanych z procesami produkcyjnymi, nadzorowania ich lub wykonywania.

Badania polegały na analizie poziomu wykształcenia rolniczego w układzie 27 państw członkowskich UE, w podziale na dawne kraje członkowskie (UE-15) oraz nowe państwa członkowskie (UE-12). Przeprowadzone badania uwzględniały trzy poziomy kształcenia w odniesieniu do ogółu rolników, a ponadto w podziale na płeć i wiek, co pozwoliło uwypuklić rolę kobiet i młodych rolników w procesie zarządzania gospodarstwami rolnymi. Wyniki badań oparte zostały na zbiorach danych zawartych w Eurostacie, przy czym dane dotyczące wielkości gospodarstw rolnych w powiązaniu z poziomem wykształcenia nie były publikowane. Dane powyższe pozwoliłyby poznać ważną, bo edukacyjną grupę zarządzających, zwłaszcza w większych obszarowo gospodarstwach rolnych.

3. Ogólna charakterystyka edukacji rolniczej występującej w krajach Unii Europejskiej

W państwach członkowskich UE edukacja rolnicza stanowi integralną część kształcenia ogólnego i pozaszkolnego. Organizacja edukacji rolniczej jest zróżnicowana ze względów historycznych, tradycyjnych, organizacyjnych i systemowych. Występują systemy scentralizowane, regionalne i lokalne, w których programy kształcenia, warunki naboru, rodzaje ścieżek edukacyjnych, sposoby przeprowadzania praktyk zawodowych i inne wymagania są regulowane w zależności od charakteru rolnictwa i poziomu jego rozwoju. Na ogół kształcenie odbywa się na kilku poziomach, w tym na poziomie niższym, średnim, licencjackim, magisterskim, doktorskim i podyplomowym, przy czym często na poziomie niższym przedmioty ogólnorolnicze stanowią odrębną ścieżkę edukacyjną kształcenia ogólnego. Ponadto programy kształcenia obok podstaw nauki o rolnictwie, mają charakter specjalistyczny, dotyczą określonej rośliny lub gatunku zwierząt lub nawet bywają zawężone do podstaw biologii lub ekologii. W krajach południowych UE, gdzie występują z dużym nasileniem uprawy winorośli, oliwek, owoców i warzyw, programy nauczania są ukierunkowane na te uprawy. Inny charakter ma nauczanie w krajach północy, gdzie niektóre uprawy z uwagi na klimat mają miejsce w szklarniach lub pod folią.

Kształcenie rolnicze na poziomie wyższym odbywa się w ramach dwóch systemów tj. uniwersyteckiego i politechnicznego. Ponadto istnieją publiczne i prywatne instytucje szkolnictwa wyższego. Można więc mówić, że niektóre kraje mają binarną strukturę szkolnictwa wyższego, gdzie wyższe wykształcenie zawodowe jest częścią zorientowaną na kształcenie zawodowe, zaś uniwersytety (politechniki) stanowią część akademicką. Sieć kształcenia na poziomie wyższym obejmuje w UE w sumie 148 jednostek organizacyjnych, przy czym najwięcej pod względem liczbowym odnotowano ich w W. Brytanii (30), Francji (14), Niemczech (13), Portugalii (12) oraz w Polsce (10). Nie zawsze są to samodzielne uniwersytety czy politechniki, lecz raczej wydziały lub kierunki kształcenia. We wszystkich krajach obserwuje się rosnącą liczbę kierunków kształcenia, wynikającą z rozwoju badań naukowych i oczekiwań społecznych wobec absolwentów, którzy powinni pełnić coraz bardziej zróżnicowane zawody i funkcje. Obecnie dużym zainteresowaniem cieszą się kierunki „zielone”, związane z ochroną środowiska, ekologią, zdrową żywnością, systemami irygacyjnymi, deszczowniami, itp. Kształcenie można podzielić na szereg głównych gałęzi, jak agronomia, ogrodnictwo, inżynieria rolnicza, ekonomika rolnictwa, nauki o zwierzętach, marketing, planowanie krajobrazu, rybactwo, leśnictwo, akwakultura, gospodarka wodna i ekologia a także nowe technologie informacyjne i komunikacyjne w rolnictwie [Mulder, Kupper, 2007].

Edukacja rolnicza zazwyczaj wchodzi w zakres decyzji Ministerstwa Rolnictwa lub Ministerstwa Edukacji. Z kolei polityka oświatowa i edukacyjna należy do wyłącznych kompetencji krajów członkowskich.

4. Poziom wykształcenia osób kierujących gospodarstwami rolnymi

Komisja Europejska przy określaniu poziomu wykształcenia rolniczego pozostawiła interpretacje tej definicji krajom członkowskim, z uwagi na zjawisko występowanie różnych systemów edukacyjnych we Wspólnocie. W krajach z wysoko rozwiniętym rolnictwem i specjalizacją, gdzie były stosowane dobrze zorganizowane szkolenia, staże, kursy i praktyki, itp., uznawano taki sposób kształcenia nawet bez dyplomu, jako pełne wykształcenie rolnicze. Natomiast w nowych państwach członkowskich bardziej formalnie podchodzono do poziomu wykształcenia, gdzie za wykształcenie wyższe uznawano tylko osoby legitymujące się dyplomem licencjata czy magistra odpowiedniej specjalizacji. Ponadto w nowych krajach członkowskich nie było zwyczaju zdobywania kwalifikacji innymi ścieżkami zawodowymi, jak przykładowo poprzez praktyki, staże pracy, wymiany, itp. podejmowane w innych gospodarstwach rolnych.

W Unii Europejskiej zarządzających gospodarstwami rolnymi było około 12 mln osób, w tym 5,2 mln (43,4%) w dawnych krajach członkowskich (UE-15)

oraz 6,8 mln (56,6%) w nowych państwach członkowskich (NUE-12). Sytuacja powyższa pozostawała w odwrotnej proporcji do powierzchni użytków rolnych występujących w analizowanych grupach państw, przy czym w pierwszej grupie państw rolnicy dysponowali ponad 70% użytków rolnych, gdy tymczasem w drugiej grupie około 30% użytków rolnych, co świadczy o dużym rozdrobieniu struktury agrarnej.

W odniesieniu do UE jako całości można stwierdzić, że 70,4% zarządzających osób miało tylko doświadczenie praktyczne, 22,6% zasadnicze wykształcenie rolnicze oraz tylko 7,0% pełne wykształcenie rolnicze. Występuje jednak duże zróżnicowanie nie tylko między grupami państw, ale także wewnątrz analizowanych krajów członkowskich. Do krajów, które charakteryzowały się wysokimi wskaźnikami wyższego wykształcenia, należy zaliczyć takie kraje jak Belgia (26,4%), Austria (25,6%), Francja (21,6%) czy Szwecja (18,8%), przy średniej dla całej grupy na poziomie 7,0%. W krajach tych przywiązywano dużą uwagę do kwalifikacji swoich menedżerów. Z kolei do krajów, gdzie poziom był niższy w odniesieniu do UE-15 należy zaliczyć kraje południa Europy, w tym Grecję (0,4%), Hiszpanię (1,5%), Portugalię (1,6%) i Włochy (5,2%).

Wśród nowych państw członkowskich dążeniem do nadania zarządzającym uprawnień określanego jako pełne wykształcenie rolnicze, wykazały się w zasadzie trzy kraje, a mianowicie Czechy (37,1%), Łotwa (26,1%) oraz Polska (24,6%). Natomiast kraje charakteryzujące się dużym rozdrobieniem agrarnym, takie jak Bułgaria (0,8%) czy Rumunia (0,4%) powodowały, że średnia dla grupy NUE-12 została uzyskana również na poziomie 7,1%. Analizując dwa niższe poziomy wykształcenia, które mieszczą się między tylko praktycznym doświadczeniem a zasadniczym wykształceniem rolniczym, można dojść do wniosku, że kraje członkowskie stosowały labilne kryteria zaliczania do jednej lub drugiej grupy wykształcenia. Dobrym przykładem były tutaj kraje południa Europy, czyli Grecja i Włochy, mające zbliżony model rolnictwa, gdzie w pierwszym przypadku większość osób zaliczono do grupy mających tylko praktyczne doświadczenie (96,5%), natomiast we Włoszech odwrotnie 90,8% osób określono jako dysponujące zasadniczym wykształceniem rolniczym. Tak duża rozbieżność danych wynika z dość swobodnej interpretacji wytycznych Eurostatu, w których sam fakt pracy w gospodarstwie (na roli) uznawano za wystarczające kwalifikacje zawodowe.

Tabela 1

**Liczba osób kierujących gospodarstwami rolnymi według poziomu
wykształcenia rolniczego (2013)**

Kraj członkowski	Ogólna liczba osób kierujących gospodarstwami rolnymi	Poziom wykształcenia rolniczego					
		Praktyczne doświadczenie	%	Zasadnicze wykształcenie rolnicze	%	Pełne wykształcenie rolnicze	%
Austria	150170	78030	52,0	33690	22,4	38450	25,6
Belgia	42850	22360	52,2	9160	21,4	11330	26,4
Dania	41360	21060	50,9	18210	44,0	2090	5,1
Finlandia	63880	35790	56,0	22200	34,7	5890	9,3
Francja	516110	256390	49,7	148170	28,7	111550	21,6
Niemcy	299140	94000	31,4	165230	55,2	39910	13,4
Grecja	723060	697910	96,5	22790	3,1	2360	0,4
Irlandia	139890	96510	69,0	21170	15,1	22210	15,9
Włochy	1620890	80510	5,0	1472370	90,8	68010	4,2
Luksemburg	2200	870	39,5	320	14,5	1010	46,0
Holandia	72330	20840	28,8	46690	64,5	4790	6,7
Portugalia	305270	268560	88,0	31810	10,4	4900	1,6
Hiszpania	989800	838040	84,7	136610	13,8	15150	1,5
Szwecja	71100	49130	69,1	8600	12,1	13360	18,8
W. Brytania	186790	143010	76,1	19300	10,3	22890	13,6
UE-15	5225836	2703010	51,7	2156320	41,3	363900	7,0
Bułgaria	370490	357820	96,6	9610	2,6	3070	0,8
Cypr	38860	36650	94,3	2050	5,3	170	0,4
Czechy	22870	9910	43,3	4480	19,6	8470	37,1
Estonia	19610	12450	63,5	2740	14	4420	22,5
Węgry	576810	492390	85,4	65290	10,8	19140	3,8
Łotwa	83400	51270	61,5	10330	12,4	21790	26,1
Litwa	199910	139920	67,0	35020	17,5	24970	15,5
Malta	12540	11300	90,1	1060	8,4	170	1,5
Polska	1506630	814450	54,1	320990	21,3	371180	24,6
Rumunia	3859050	3761970	97,5	81490	2,1	15580	0,4
Słowacja	24460	18640	76,2	3670	15,0	2150	8,8
Słowenia	74650	48040	64,3	19940	26,7	6670	9,0
NUE-12	6789280	5754810	84,7	556670	8,2	477780	7,1
UE-27	12015116	8457820	70,4	2712990	22,6	841680	7,0

Źródło: Dane Eurostatu.

Całościowe spojrzenie na poziom wykształcenia rolniczego osób kierujących gospodarstwami rolnymi wskazuje, że lepiej przygotowani zawodowo są zarządzający z dawniejszych krajów członkowskich UE-15, w których stosunkowo duży odsetek osób dysponuje zasadniczym przygotowaniem rolniczym (41,3%), w stosunku do osób bez przygotowania szkolnego lub pozaszkolnego (51,7%). Z kolei w grupie nowych państw członkowskich (NUE-12) osoby pozostające bez żadnego przygotowania rolniczego dominowały w Bułgarii (96,6%), Rumunii (97,5%), na Węgrzech (85,4%) oraz w takich małych krajach, jak Cypr (94,3%) czy Malta (90,1%).

5. Osoby kierujące gospodarstwami rolnymi według wieku i poziomu wykształcenia rolniczego

Na ogół zakłada się, że system edukacji rolniczej organizuje się z myślą o młodych rolnikach, którzy aspirują do pracy w rolnictwie i na obszarach wiejskich. Nabór do szkół szczebla średniego i wyższego określony jest możliwościami zatrudnienia przyszłych absolwentów. Plany przeprowadzenia zwykłej rotacji pokoleń i zastąpienia pokolenia schodzącego z pracy w rolnictwie młodszymi nie zdają na ogół egzaminu, ponieważ duży odłam osób starszych nie rezygnuje z pracy i nadal kieruje gospodarstwami rolnymi, mimo osiągnięcia wieku emerytalnego. W przeważającym zakresie są to osoby bez odpowiedniego przygotowania zawodowego. Zjawisko powyższe powoduje, że młodzi rolnicy obejmują gospodarstwo w stosunkowo późnym wieku, a wielu z nich rezygnuje nawet z pracy w rolnictwie. Pojęcie młody rolnik wyrażone przez pryzmat lat, inaczej interpretowane jest w dokumentach Eurostatu, gdzie wiek młodych określono na poziomie 34 lat, zaś w prawodawstwie unijnym związanym z programami wsparcia finansowego, wiek młodych określono na poziomie 40 lat [Sprawozdanie 2008].

Dostęp do kierowania gospodarstwami rolnymi przez młodych rolników był zróżnicowany nie tylko między UE-15 (5,9%) a NUE-12 (8,8%), ale także w ramach państw członkowskich. Wśród „dawnych” krajów członkowskich największy udział młodych rolników w tym procesie wystąpił w Austrii (10,7%), a następnie we Francji (8,7%) oraz Finlandii (8,5%). Niski poziom udziału młodych menedżerów zanotowano głównie w Portugalii (2,6%), a następnie w Holandii (3,6%).

W nowych krajach członkowskich wysoki udział młodych rolników w kierowaniu gospodarstwami rolnymi występował w Polsce (14,7%) i Czechach (11,7%). Z kolei niski udział młodych odnotowano na Cyprze (2,6%) oraz w Słowenii (4,3%) czy Malcie (4,8%).

Tabela 2

Liczba osób kierujących gospodarstwami rolnymi wg wieku i poziomu wykształcenia rolniczego (2013)

Kraj członkowski	Liczba osób w wieku do 34 lat	Poziom wykształcenia rolniczego osób w wieku do 34 lat (w %)			Liczba osób w wieku 35-64 lat	Poziom wykształcenia rolniczego osób w wieku 35-64 lat (w %)			Liczba osób w wieku 65 i więcej	Poziom wykształcenia rolniczego osób w wieku 65 lat i więcej (w %)		
		Praktyczne doświadczenie	Zasadnicze wykształcenie rolnicze	Pełne wykształcenie rolnicze		Praktyczne doświadczenie	Zasadnicze wykształcenie rolnicze	Pełne wykształcenie rolnicze		Szkolenie podstawowe	Zasadnicze wykształcenie rolnicze	Pełne wykształcenie rolnicze
Austria	16110	36,7	24,6	38,7	121680	51,3	22,7	26,0	12380	76,5	16,8	6,7
Belgia	2060	23,4	21,8	54,8	32240	35,5	34,6	29,9	8550	78,1	15,4	6,5
Dania	2000	35,5	55,5	9,0	31560	43,1	51,4	5,5	7800	68,8	28,9	2,3
Finlandia	550	36,8	47,4	15,8	57220	59,6	32,1	8,3	6110	75,8	20,0	4,2
Francja	45090	27,9	14,2	57,9	409150	46,4	33,1	20,5	61870	87,9	9,8	2,3
Niemcy	21280	39,9	43,9	16,2	261960	30,2	56,5	13,3	15900	41,1	49,6	9,3
Grecja	50180	83,1	15,9	1,0	431990	96,9	3,0	0,1	240890	99,2	0,7	0,1
Irlandia	9450	48,5	11,1	40,4	95070	67,8	17,2	15	35370	83,2	10,6	6,2
Włochy	82110	3,0	86,1	13,6	935390	0,8	93,7	5,5	603390	11,8	87,0	1,2
Luksemburg	160	18,8	12,5	68,7	1740	36,8	15,5	47,7	300	63,3	13,4	23,3
Holandia	2610	20,3	61,3	18,4	56500	35,3	57,6	7,1	13220	36,7	60,8	2,5
Portugalia	7850	61,2	27,9	10,9	155480	77,3	20,5	2,2	141940	95,0	4,6	0,4
Hiszpania	52790	66,3	29,5	4,2	642660	88,0	10,5	1,5	294350	94,1	5,4	0,5
Szwecja	3380	56,2	5,9	37,9	49530	66,6	12,9	20,5	18190	78,2	11,2	10,6
W. Brytania	7640	61,1	12,2	26,7	126590	73,4	12,1	14,5	52560	89,5	5,8	4,7
UE-15	303260	39,0	40,9	20,1	3408760	49,1	42,7	8,2	1512820	60,1	38,6	1,3
Bułgaria	25540	94,4	4,1	1,5	206790	86,6	13,3	0,1	138160	98,3	1,2	0,5
Cypr	1020	93,1	5,9	1,0	25030	94,2	5,4	0,4	12810	94,5	5,0	0,5
Czechy	2670	28,8	30,0	41,2	17280	43,6	18,9	37,5	2920	46,9	22,6	30,5
Estonia	1350	62,2	12,6	25,2	12700	59,8	15,1	25,1	5560	72,3	11,7	16,0
Węgry	40760	80,1	14,8	5,1	209950	70,9	22,7	6,4	169190	91,1	6,8	2,1
Łotwa	4540	63,9	11,4	24,7	54050	56,9	13,1	30	24810	71,1	11,1	17,8
Litwa	11710	59,8	25,4	14,8	118760	62,3	21,5	16,2	69440	85,0	9,4	5,6
Malta	600	82,3	1,0	16,7	8680	89,6	8,9	1,5	3260	92,0	7,0	1,0
Polska	221580	67,6	6,7	25,7	1158650	51,2	22,7	26,1	126400	56,9	33,7	9,4
Rumunia	280440	97,1	2,4	0,5	2114890	97	2,9	0,1	1463720	98,9	0,9	0,2
Słowacja	1730	64,1	20,3	15,6	17170	73,6	16,5	9,9	5560	88,0	8,8	3,2
Słowenia	3240	53,1	24,1	22,8	48710	59,4	30,4	10,2	22700	76,2	19,2	4,6
NUE-12	595180	83,8	5,7	11,1	3992660	79,1	11,4	9,5	2044530	94,4	2,1	1,5
UE-27	898440	71,6	14,2	14,2	7401420	65,3	25,8	8,9	3557350	81,0	17,6	1,4

Źródło: Dane Eurostatu.

Większy odsetek osób w wieku do 34 lat posiadających pełne wykształcenia rolnicze wystąpił w „dawnych” krajach członkowskich (UE-15), tj. 20,1% w porównaniu do nowych państwa członkowskich (NUE-12), tj. 11,1%, przy średniej dla całej Wspólnoty na poziomie 14,2%. Podobnie jak w innych przypadkach odnotowano ogromne zróżnicowanie tego wykształcenia między krajami. W pierwszym przypadku najlepsze wskaźniki odnotowano w Luksemburgu (68,7%), we Francji (57,9%), Belgii (54,8%) oraz Irlandii (40,4%). Istniały w tej grupie kraje o bardzo niskich wskaźnikach związanych z pełnym wykształceniem rolniczym, jak w Grecji (1,0%), Hiszpanii (4,2%), czy w Danii (9,0%) [Wawrzyniak 2019].

6. Osoby kierujące gospodarstwami rolnymi według płci i poziomu wykształcenia rolniczego

W literaturze przedmiotu nie określono, jakie powinny występować proporcje między kobietami a mężczyznami w procesie zarządzania gospodarstwem rolnym. Historycznie utrzymało się przekonanie, że ze względu na trudy pracy w rolnictwie (orki, żniwa, wykopki, obsługa inwentarza, itp.), rola kierowania jednostką przypadała mężczyźnie. W miarę pojawiania się nowych technik i technologii, praca w rolnictwie stała się lżejsza i możliwa do wykonania przez kobiety. Zarządzanie gospodarstwem rolnym przez kobiety, nie zawsze było wyborem samoistnym i dobrowolnym, często występowało jako splot różnorodnych okoliczności związanych ze spadkobranie, brakiem następcy, odejściem małżonka lub podjęcia przez męża pracy pozarolniczej.

W dokumentach UE nie znajdziemy odpowiedzi na pytanie jaka powinna być partycypacja kobiet w kierowaniu gospodarstwem rolnym [Sprawozdanie 2011]. Nie pojawiają się postulaty związane z równością płci i zwiększeniem ich udziału w samodzielnym zarządzaniu gospodarstwem. Zwraca się natomiast uwagę na znaczny wkład kobiet w rozwój społeczności lokalnej, który nie jest równoważony ich udziałem w procesach decyzyjnych. Od tradycyjnie pojmowanej roli kobiety dawno odeszły współczesne kraje, zwłaszcza w dobie industrializacji rolnictwa, a obecny proces technizacji zdołał zastąpić wiele rąk do pracy. W dobie współczesnej nie jest ważne to, czy zarządza kobieta czy mężczyzna, ważne jest czy tworzy wartość dodaną, jakie osiąga rezultaty, czy gospodarstwo przynosi zyski lub straty, itp. Ogólnie biorąc, kierowanie gospodarstwem rolnym coraz częściej traktuje się jako normalny zawód, który jest powierzany osobom kompetentnym, wykształconym, znającym podstawy zarządzania i kierowania gospodarstwem rolnym [Sprawozdanie, 2011].

Tabela 3

Liczba osób kierujących gospodarstwami rolnymi wg płci i poziomu wykształcenia rolniczego (2013)

Kraj członkowski	Liczba kobiet	Kobiety wg poziomu wykształcenia rolniczego						Liczba mężczyzn	Mężczyźni wg poziomu wykształcenia rolniczego					
		Praktyczne doświadczenie	%	Zasadnicze wykształcenie rolnicze	%	Pełne wykształcenie rolnicze	%		Praktyczne doświadczenie	%	Zasadnicze wykształcenie rolnicze	%	Pełne wykształcenie rolnicze	%
Austria	51780	33730	65,1	11070	21,5	6980	13,4	98390	44300	45,0	22620	23,0	31470	32,0
Belgia	6450	4900	76,0	940	14,6	600	9,4	36410	17460	47,9	8220	22,6	10730	29,5
Dania	3740	2940	78,6	610	16,3	190	5,1	37630	18120	48,1	17610	46,8	1900	5,1
Finlandia	7100	4370	61,5	1910	26,9	830	11,6	56770	31420	55,4	20290	35,7	5060	8,9
Francja	117120	90630	76,9	15720	13,4	10770	9,7	398990	165760	41,6	132450	33,2	100780	25,2
Niemcy	25220	12880	51,0	9320	36,9	3020	12,1	273920	81120	29,6	155910	56,9	36890	13,5
Grecja	200070	195240	97,6	4500	2,2	330	0,2	522990	502680	96,4	18290	3,5	2020	0,1
Irlandia	16120	12190	75,6	2320	14,4	1600	10,0	123770	84310	68,3	18650	15,1	20610	16,6
Włochy	497850	31770	6,4	458620	92,1	7450	1,5	1123040	48740	4,3	1013750	90,3	60550	5,4
Luksemburg	350	240	68,6	30	8,6	80	22,8	1850	630	34,0	290	15,7	930	50,3
Holandia	4420	3260	73,8	920	20,8	240	5,4	67910	17590	25,9	45770	67,4	4550	6,7
Portugalia	89370	80950	90,6	7850	8,8	570	0,6	215900	187610	86,9	23960	11,1	4330	2,0
Hiszpania	214380	192610	89,8	20300	9,5	1460	0,7	775420	645430	83,2	116310	15,0	13690	1,8
Szwecja	10950	8810	80,5	640	5,8	1500	13,7	60140	40320	67,1	7970	13,2	11850	19,7
W. Brytania	24190	21070	87,1	1560	6,4	1570	6,5	161010	121950	758	17750	11,0	21320	13,2
UE-15	1269110	695590	54,9	536310	42,2	37190	2,9	3954140	2007440	50,8	1619840	40,9	326680	8,3
Bułgaria	84350	82620	97,5	1140	1,3	580	1,2	286140	275200	96,2	8460	2,9	2480	0,9
Cypr	8010	7800	97,4	200	2,5	10	0,1	30850	28840	93,9	1850	6,0	150	0,1
Czechy	3450	1990	57,7	430	12,5	1030	29,8	19420	7920	40,9	4050	20,8	7440	38,3
Estonia	7020	5130	73,2	590	8,4	1290	18,4	12590	7320	58,0	2150	17,1	3130	24,9
Węgry	151870	142580	93,9	7150	4,7	2150	1,4	424940	349810	82,3	58140	13,7	16990	4,0
Łotwa	39010	26820	68,7	4550	11,7	7640	19,6	44380	24450	55,1	5790	13,0	14140	31,9
Litwa	95360	76000	79,7	11150	11,7	8210	8,6	104550	63930	61,2	23870	22,8	16760	16,0
Malta	1390	1280	92,7	100	7,2	10	0,1	11140	10020	90,0	960	8,6	160	1,4
Polska	448120	295310	65,9	71970	16,1	80840	18,0	1058500	519150	49,1	249020	23,5	290340	27,4
Rumunia	1248580	1234620	97,1	11590	0,9	2370	2,0	2610460	2527350	97,2	69900	2,7	13210	0,1
Słowacja	4170	3500	84,0	460	11,0	210	5,0	20290	15150	25,4	3210	15,8	1940	9,6
Słowenia	20340	15920	78,3	3130	15,4	1280	6,3	54310	32120	59,2	16810	30,9	5390	9,9
NUE-12	2111670	1893570	88,7	112460	5,3	105620	6,0	4677570	3861260	82,6	444210	9,5	372130	7,9
UE-27	3380780	2589160	76,6	648770	19,2	142810	4,2	8631710	5868700	68,0	2064050	23,9	698810	8,1

Źródło: Dane Eurostatu.

Udział kobiet w kierowaniu gospodarstwami rolnymi ukształtowany został na poziomie 28,1%, przy czym był wyższy w nowych krajach członkowskich (31,1%) w porównaniu do „dawnych” krajów (24,3%). W grupie badanych krajów UE-15, duży udział kobiet w kierowaniu gospodarstwem rolnym odnotowano w Austrii (34,4%), Włoszech (30,7%), Portugalii (29,3%) oraz Grecji (27,7%). Udział kobiet w kierowaniu gospodarstwem rolnym w nowych krajach członkowskich był bardziej zróżnicowany. W niektórych krajach duży udział kobiet w tym procesie odnotowano na Litwie (47,7%), Łotwie (46,8%) oraz Rumunii (32,3%). Z kolei do krajów o najniższym udziale kobiet w kierowaniu gospodarstwem rolnym można mówić w przypadku Malty (10%), Czech (15,1%) oraz Słowacji (17,0%).

Analiza poziomu wykształcenia rolniczego między kobietami i mężczyznami wskazuje, że otrzymujemy zbliżone wskaźniki (procenty) tylko w jednym przypadku, a mianowicie w przypadku pełnego wykształcenia rolniczego. Można mówić o zjawisku zbliżonych wskaźników, występujących zarówno między badanymi grupami krajów, jak i między płciami. W przypadku mężczyzn pełne wykształcenie rolnicze utrzymuje się w UE średnio na poziomie około 8%, w przypadku zaś kobiet na poziomie ponad 4%, przy czym było wyższe wśród kobiet z NUE-12 (6,0%) niż UE-15 (2,9%). O wiele większe zróżnicowanie poziomu wykształcenia między krajami oraz między grupami państw odnotowano w przypadku wykształcenia na poziomie praktycznego przygotowania i zasadniczego wykształcenia rolniczego. W „dawnych” krajach członkowskich udział kobiet posiadających zasadnicze wykształcenie rolnicze (42,2%) był wyższy w stosunku do mężczyzn (40,9%). Natomiast, gdy odnieść to wykształcenie do osób kierujących gospodarstwami rolnymi w nowych krajach członkowskich, to okazuje się, że wynosiło ono odpowiednio 5,3% i 9,5%, przy średniej dla całej Wspólnoty na poziomie 19,2% oraz 23,9%. Odnosząc dane zawarte w tej tabeli do całej społeczności zarządzających gospodarstwami rolnymi można stwierdzić, że cechy płci nie wpływają w sposób istotny na różnicowanie poziomu wykształcenia rolniczego.

7. Uwagi końcowe

Wykształcenie rolnicze jest częścią wykształcenia ogólnego i humanistycznego, które wpływa na intelektualne i osobowe możliwości efektywnego zarządzania gospodarstwem rolnym. Kraje członkowskie w rozwoju historycznym wypracowały specyficzne i tylko im przynależne systemy edukacji rolniczej, które modyfikowane były pod wpływem pojawiających się innowacji w rolnictwie. Przed rolnikami pojawiają się wyzwania związane z potrzebą produkowania coraz większej ilości żywności, przy konieczności przestrzegania zasad związanych z ochroną środowiska i krajobrazu oraz zmianami klimatu. Wśród wciąż ważnych i aktu-

alnych wyzwań należy wymienić nadążanie za coraz szybszym postępem naukowym i technicznym.

W świetle statystyki dotyczącej poziomu wykształcenia rolniczego osób kierujących gospodarstwami rolnymi można stwierdzić, że poziom ten nie odpowiada współczesnym wyzwaniom, przed jakimi stoi gospodarka żywnościowa. Stwierdzenie, że ponad 70% osób zarządzających jednostkami produkcyjnymi w rolnictwie nie dysponuje żadnym przygotowaniem zawodowym stawia ten sektor na ostatnim miejscu wśród innych zawodów. Na poziom wykształcenia wpływu nie miała płeć ani wiek menadżerów. Nadal zbyt dużo młodych rolników wchodzi do zawodu rolnika bez niezbędnych kwalifikacji zawodowych. Wynika to z tradycyjnego pojmowania zarządzania gospodarstwem rolnym, gdzie zdobywanie zawodu odbywa się na zasadzie naśladownictwa starszego pokolenia, co do niedawna stanowiło wystarczającą przesłankę do dziedziczenia gospodarstwa.

LITERATURA

1. Becker G. S. (1994): Human Capital. A Theoretical and Empirical Analysis with Special Reference to Education. Third Edition, University of Chicago Press, 23- 24.
2. Barkley D. I., Mark S. H, Li Haizhen (2004): Does Human Capital Affect Rural Economic Growth? Evidence from the South. Research Report, Clemson University. Regional Economic Development Research Laboratory, 4-17,
3. Chmieliński P. i inni (2013): Cechy społeczno-demograficzne i aktywność ekonomiczna kierowników gospodarstw rolnych, IERiGŻ, Warszawa, 27-34.
4. Kielbasa B. (2016): Education as a Determinant of the Implementation of Innovation in Agriculture in the Light of Empirical Research, SERiA, Roczniki Naukowe, Tom XVIII, Zeszyt 1.
5. Mulder M., Kupper H. (2007): The Future of Agricultural Education: The Case of the Netherlands, Journal of Agricultural Education and Extension. 127-139.
6. Nowak A. (2009): Wybrane cechy czynnika ludzkiego w rolnictwie polskim na tle innych krajów UE, Annales Universitatis Marie Curie-Skłodowska Lublin, Polonia Vol. XLIII, 9 Sectio H, 167-179.
7. Wawrzyniak B. M. (2019): Udział kobiet wiejskich i młodych rolników w kierowaniu gospodarstwami rolnymi w krajach UE, Zagadnienie Doradztwa Rolniczego, nr 2, 74-91.
8. Wiatrak A.P. (2005): Wiedza i kapitał intelektualny jako źródło nierówności gospodarczych i społecznych, (w:) Nierówności społeczne a wzrost gospodarczy. Kapitał ludzki i intelektualny, Cz. 2. Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów, 19-30.
9. Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1166/2008 z dnia 19 listopada 2008 r. w sprawie badań struktury gospodarstw rolnych i badania metod produkcji rolnej oraz uchylające rozporządzenie Rady (EWG) nr 571/88.
10. Sprawozdanie Parlamentu Europejskiego z dnia 31 stycznia 2011 r. w sprawie roli kobiet w rolnictwie i na obszarach wiejskich, Sprawozdanie PE, Bruksela.
11. Sprawozdanie Parlamentu Europejskiego z dnia 13 maja 2008 r. w sprawie przyszłości młodych rolników w ramach obecnej reformy WPR, Sprawozdanie PE, Bruksela.

BOGDAN M. WAWRZYNIAK

POZIOM WYKSZTAŁCENIA ROLNICZEGO OSÓB KIERUJĄCYCH GOSPODARSTWAMI
ROLNYMI W KRAJACH UNII EUROPEJSKIEJ

Słowa kluczowe: *wykształcenie rolnicze, system edukacji rolniczej, poziom wykształcenia, kierowanie gospodarstwem rolnym, płeć, wiek*

STRESZCZENIE

Podstawowym celem opracowania było zobrazowanie poziomu wykształcenia, jakim charakteryzują się osoby kierujące gospodarstwami rolnymi. Badania przeprowadzono na trzech poziomach wykształcenia w odniesieniu do ogółu kierujących, a ponadto w stosunku do wieku i płci. W odniesieniu do całej zbiorowości stwierdzono, że 70,4% zarządzających osób miało tylko doświadczenie praktyczne, 22,6% zasadnicze wykształcenie rolnicze oraz tylko 7,0% pełne wykształcenie rolnicze. Proporcje między rodzajami wykształcenia nie uległy zmianie między kobietami i mężczyznami, a także między osobami różniącymi się wiekiem.

BOGDAN M. WAWRZYNIAK

THE LEVEL OF AGRICULTURAL EDUCATION OF PERSONS MANAGING FARMS
IN EUROPEAN UNION COUNTRIES

Keywords: *agricultural education, agricultural education system, education level, farm management, gender, age*

SUMMARY

The main purpose of the study was to illustrate the level of education characteristic of farm managers. The research was carried out at three levels of education in relation to all managers and, in addition, in relation to age and gender. In relation to the entire population, it was found that 70.4% of managers had only practical experience, 22.6% basic agricultural education and only 7.0% full agricultural education. The proportions between types of education have not changed between men and women as well as between people of different ages.

e-mail: bogdan.wawrzyniak2@neostrada.pl